

Małgorzata Kozak

TREŚCI EDUKACJI O PRAWACH DZIECKA W AKADEMICKIM KSZTAŁCENIU PEDAGOGÓW

*Wszystko wypływa z praw innych ludzi
i mojego nieskończonego obowiązku ich poszanowania*
Emanuel Levinas

Wstęp

Proklamowanie przez rząd polski dokumentów dotyczących ochrony praw i wolności dziecka nakłada na nasz system prawny, a także na system oświatowy, konkretne zadania dotyczące ochrony i promocji tych praw. Przenosi równocześnie te zagadnienia na grunt podejmowanych przez pedagogów działań edukacyjnych. Realizacja idei praw dziecka w instytucjach wychowawczych i oświatowych, wychowanie do tolerancji i wzajemne poszanowanie praw jednostek i zbiorowości powinny być stale podejmowane w polskim systemie edukacyjnym i winny należeć do priorytetów wychowawczych. Obowiązkiem władz oświatowych jest bowiem nie tylko respektowanie praw dziecka, ale także edukowanie w zakresie problematyki praw człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem praw przysługujących najmłodszym. Sytuacja taka pociąga za sobą konkretne teoretyczne i praktyczne problemy wynikające dla teorii i praktyki akademickiego kształcenia pedagogów. Kontekst procesów edukacyjnych podejmowanych przez współczesnego pedagoga wymaga od niego profesjonalnego przygotowania również w dziedzinie ochrony praw dziecka.

Analiza przepisów prawa oświatowego i międzynarodowego oraz zaleceń Komitetu Praw Dziecka wskazuje, że jednym z podstawowych zadań pedagoga powinno być nie tylko respektowanie praw dziecka w praktyce pedagogicznej, ale także przekazywanie wiedzy na temat praw człowieka, praw dziecka i praw ucznia oraz prowadzenie działań edukacyjnych na rzecz tychże praw. Tymczasem standardy kształcenia pedagogów nie przewidują zagadnień związanych z prawami dziecka czy ucznia¹.

Pojawia się zatem pytanie: w jaki sposób pedagodzy mają prowadzić edukację na rzecz praw dziecka, skoro nikt ich z jej ideami, zasadami i metodyką nauczania o tych prawach nie zapoznał? Podstawową kwestią staje się więc przygotowanie pedagogów do prowadzenia edukacji o prawach dziecka, czyli wzbogacenie programu studiów pedagogicznych

¹ Standardy kształcenia pedagogów, <http://www.bip.nauka.gov.pl>.

o problematykę praw dziecka w kontekście działań edukacyjnych, wychowawczych i opiekuńczych podejmowanych przez absolwentów akademickiego kształcenia pedagogów.

Perspektywy interpretacyjne edukacji na rzecz praw człowieka

Kiedy podejmujemy refleksję nad treściami edukacji o prawach dziecka, musimy jasno uświadomić sobie, że jest ona tylko pewnym elementem szerszego procesu – procesu edukacji na rzecz praw człowieka. O prawach dziecka musimy mówić w kontekście praw człowieka! Dzieci bowiem, jak pięknie o nich pisał Korczak: „nie będą dopiero, ale już są ludźmi... To jeden z najzłośliwszych błędów sądzić, że pedagogika jest nauką o dziecku, a nie o człowieku...”². Dlatego zamiast o „prawach dziecka” należałoby mówić o prawach człowieka w okresie dzieciństwa – może to lingwistyczne rozróżnienie pozwoliłoby uniknąć licznych niejasności i nieporozumień z dziedziny praw dziecka.

Czym zatem jest edukacja na rzecz praw człowieka?

Ostatnie stulecie przyniosło znaczne przewartościowanie pojęcia „edukacja”³. Istotę owego przewartościowania obrazuje przejście od edukacji uniformizującej, przekazującej, podającej, ku edukacji problemowej, wysuwającej na pierwszy plan indywidualny wysiłek jednostki, jej niepowtarzalność, samorozwój i autokreację. Wykładnią nowego rozumienia edukacji, która jest bardzo bliska naszemu rozumieniu edukacji na rzecz praw człowieka, jest definicja zawarta w Rekomendacjach UNESCO. Według autorów Rekomendacji: „edukacja to realizacja programu ewolucji istoty ludzkiej w toku całego życia z myślą o integralnym rozwoju w zakresie umysłowym, fizycznym, afektywnym, moralnym i duchowym(...)”⁴. Słowo „edukacja odnosi się do wszystkich procesów życia społecznego, dzięki którym jednostki i grupy społeczne uczą się świadomie rozwijać swoje zdolności, postawy i wiedzę, mając na celu korzyści wspólnot krajowych i międzynarodowych”⁵. Edukacja ma zatem uczyć wspólnego życia w skomplikowanym, zmieniającym się społeczeństwie. Ma kształcić zdolność do współdziałania, dialogu, szacunku dla środowiska naturalnego i kulturowego, samodzielności myślenia, niezależności sądów oraz otwarcia na wszelką inność⁶.

Rozwinięcie tych postulatów znajdujemy w międzynarodowych raportach edukacyjnych⁷, w których wskazuje się na potrzebę edukacji do pluralizmu, do demokracji, do tolerancji i szacunku dla inności. Zatem naczelnym zadaniem edukacji we współczesnym świecie staje się – według raportów – przygotowanie każdej jednostki do twórczego uczestnictwa w kulturze i cywilizacji, a także do jej doskonalenia i rozwoju⁸. Taka kreatywna rola jednostki wobec świata zewnętrznego obejmuje także świat wartości i stosunków międzyludzkich. W ten wspólny obszar wartości, na których powinno opierać się

² S. Wołoszyn, *Korczak*, Warszawa 1978, s. 58.

³ A. Bogaj, *Wyzwania i nadzieje edukacyjne w świetle międzynarodowych raportów oświatowych – inspiracje dla pedagogiki ogólnej* [w:] *Rozwój pedagogiki ogólnej. Inspiracje i ograniczenia kulturowe oraz poznawcze*, red. A. Bogaj, Kielce 2001, s. 102.

⁴ Rekomendacja UNESCO z 1992 roku.

⁵ Rekomendacja UNESCO z 1974 roku.

⁶ *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, red. I. Wojnar, Warszawa 1996, s. 138.

⁷ Istotę owego przewartościowania oddają już same tytuły owych raportów edukacyjnych: *Uczyć się, aby być*, *Uczyć się bez granic*, *Uczyć się dla zmiany i rozwoju*.

⁸ A. Bogaj, dz.cyt., s. 104.

również współczesne kształcenie akademickie pedagogów, wpisują się m.in. prawa człowieka, godność osoby ludzkiej, ochrona praworządności i swobód człowieka, demokracja, budowanie „kultury pokoju”⁹. Tym sposobem dochodzimy do edukacji, która oparta na wartościach, mając na uwadze wspomniane cele, winna przekształcać rzeczywistość w kierunku pełnej realizacji idei ochrony praw każdego człowieka – jej podstawą jest wychowywanie jednostki do poszanowania praw innych ludzi.

Edukacja, która w centrum wartości stawia prawa człowieka, to podstawowe zadanie i przedmiot wychowania do poszanowania tych praw. Jest ona głęboko wpisana w istotę owego wychowania, gdyż stanowi element konieczny do pełnej realizacji zamiarów wychowawczych.

„Edukacja o prawach człowieka to różnorodne działania, mające na celu przekazanie wiedzy o tych prawach i zachęcenie do działalności w ich obronie. Jest ona procesem, który w dłuższym okresie, ma zmieniać postawy i zachowania, a rozwijanie świadomości praw człowieka może być pierwszym krokiem w realizacji takich działań edukacyjnych”¹⁰ – tak edukację o prawach człowieka i na rzecz tych praw definiuje międzynarodowa organizacja Amnesty International, która od lat osiemdziesiątych XX wieku uznaje ją za jeden z podstawowych priorytetów swoich działań na całym świecie.

Oficjalna definicja Młodzieżowego Programu Edukacji na Rzecz Praw Człowieka mówi, iż edukacja o prawach to „programy i zajęcia edukacyjne, które skupiają się na promowaniu równości w godności ludzkiej, w połączeniu z innymi programami, takimi jak programy promujące edukację międzykulturową, uczestnictwo i wzmocnienie pozycji mniejszości”¹¹.

W literaturze przedmiotu znajdujemy nieliczne definicje i omówienia pojęcia edukacji o prawach dziecka i na rzecz praw człowieka¹². Mają one zazwyczaj wysoki poziom ogólności, a tym samym zawierają bogatą treść dopuszczającą różnorakie możliwości ich interpretacji. Często pojęcia te podawane są w kategoriach opisowych i używane zamiennie. Próbując dokonać systematyzacji tych pojęć, należy stwierdzić, iż w przyjętej przez nas terminologii proces edukacji na rzecz praw człowieka obejmuje:

- edukację o prawach dziecka/człowieka;
- edukację do realizacji idei praw człowieka;
- edukację poprzez prawa człowieka.

Gdy podejmiemy próbę zdefiniowania edukacji na rzecz praw człowieka na podstawie celów, które poprzez takie działania chcemy osiągnąć, możemy posłużyć się artykułem 26 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka: „Celem edukacji będzie pełny rozwój osobowości ludzkiej i ugruntowanie poszanowania dla praw i podstawowych wolności. Będzie ona krzewić zrozumienie, tolerancję, przyjaźń między wszystkimi narodami (...) i zmierzać do utrzymania pokoju”¹³.

Długofalowym celem edukacji, która w centrum wartości stawia prawa dziecka, jest wypracowanie swoistej kultury, w której prawa te są znane, rozumiane, chronione, szanowa-

⁹ Tamże.

¹⁰ *Jak uczyć o prawach człowieka*, Materiały informacyjne Amnesty International, Warszawa 2006.

¹¹ *KOMPAS, edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*, red. P. Brander, E. Keen, M. Lemineur, Warszawa 2005, s. 17.

¹² Por. M. Freeman, P. Veerman, *The Ideologies of Children's Rights*, Netherlands 1992.

¹³ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka.

ne, słowem: traktowane jako podstawowe wartości. Kultura taka powinna stać się podstawowym elementem rzeczywistości edukacyjnej studentów kierunków pedagogicznych.

Treści edukacji o prawach dziecka w przygotowaniu pedagogów – potrzeba kształcenia kompetencyjnego

Realizacja celu mającego na uwadze włączenie treści edukacji o prawach dziecka w przygotowanie pedagogów jest możliwa tylko wtedy, gdy do kształcenia pedagogów podejmiemy w sposób całościowy. Wśród wielu koncepcji kształcenia integralnego kształcenie kompetencyjne w edukacji, która ogniskuje się wokół problematyki praw człowieka, jest najlepszą drogą realizacji takiego celu. Pojęcie „kompetencja” obejmuje trójelementową strukturę, którą tworzą:

- system wiedzy teoretyczno-praktycznej,
- układ umiejętności skierowanych na realizację założonych celów,
- zespół podmiotowych uwarunkowań działalności człowieka¹⁴.

W tym miejscu należy się zastanowić, jaka wiedza jest konieczna, aby studenci kierunków pedagogicznych zrozumieli problematykę praw dziecka? Jakie umiejętności będą im potrzebne, aby mogli właściwie korzystać ze swoich praw, dochodzić i bronić praw swoich wychowanków? I w końcu, jakie właściwości podmiotowe powinni mieć ludzie współtworzący nową rzeczywistość przestrzegania praw człowieka?

Takie integralne podejście jest niezbędne do realizacji celu, jakim jest wypracowanie swoistej kultury praw człowieka. Kultura praw człowieka nie polega tylko na tym, że wszyscy znają swoje prawa – wiedza bowiem nie zawsze jest równoznaczna z szacunkiem, a bez szacunku nie da się wyeliminować łamania praw dziecka. Edukacja jest zatem „czymś więcej niż przekazywaniem wiedzy i umiejętności, pozwalających osiągać konkretne cele. Polega też na otwieraniu oczu dziecka na potrzeby i prawa innych”¹⁵.

Sama wiedza, niepodbudowana wartościami i umiejętnościami, może stać się niebezpiecznym narzędziem wywołującym liczne nieporozumienia i spory, same umiejętności natomiast, bez konkretnej wiedzy i właściwości podmiotowych, również nie przyczynią się do budowania kultury poszanowania praw człowieka. Kultura praw człowieka jest bowiem zbiorem przenikających się postaw, wartości, przekonań, zachowań, a także norm i regulacji.

Akademickie kształcenie pedagogów powinno dążyć do wypracowania takiej kultury, w której prawa każdego dziecka będą znane, szanowane i chronione. W tym celu, jako podstawowy sposób doboru i układu treści kształcenia, winno wykorzystywać ideę kształcenia kompetencyjnego.

Przypatrzmy się zatem podstawowym komponentom kompetencji w edukacji na rzecz praw człowieka.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę kryterium wiedzy, to możemy mówić o **edukacji o prawach dziecka**. Będą to zatem działania podejmowane w celu przekazania konkretnej wiedzy dotyczącej praw i wolności dziecka/człowieka oraz mechanizmów ich ochrony – to **WIEDZA w zakresie:**

¹⁴ K. Polak, *Kształcenie kompetencyjne w edukacji* [w:] *Kształcenie bliżej życia*, red. K. Polak, Kraków 2003, s. 23.

¹⁵ Dalajlama, *Etyka na nowe tysiąclecie*, Warszawa 2000, s. 111–112.

- kluczowych pojęć, takich jak: prawo, uprawnienie, wolność, równość, godność osobowa, godność osobista, niedyskryminacja, uniwersalizm, prawa człowieka, prawa dziecka, obowiązki, generacje praw człowieka, współzależność, solidarność;
- historycznych uwarunkowań ewolucji praw przyznawanych dzieciom oraz źródeł legitymizacji tych praw;
- podstawowych aktów prawnych dotyczących praw człowieka/dziecka;
- głównych instrumentów państwowych i międzynarodowych stworzonych w celu realizacji ochrony praw człowieka oraz szczególnych mechanizmów ochrony praw dziecka;
- działalności lokalnych, krajowych i międzynarodowych instytucji i organizacji pozarządowych działających na rzecz ochrony praw dziecka;
- procedur dochodzenia praw dziecka;
- mechanizmów powstawania i znaczenia uprzedzeń w relacjach międzyludzkich;
- typowych trudnościach we współpracy i współdziałaniu oraz o sposobach zapobiegania ich pojawianiu się i ich przewyżczaniu;
- metod rozwiązywania konfliktów i sporów bez przemocy;
- konstruowania programów i działań dotyczących ochrony praw dziecka;
- założeń diagnozy naruszeń praw człowieka;
- roli praw człowieka w życiu jednostki, społeczeństw i ludzi na całym świecie.

Poznane dzięki edukacji o prawach dziecka podstawowe pojęcia i terminy stanowią podstawę orientacyjną umiejętności wchodzących w skład kompetencji. Konkretna wiedza, podbudowana umiejętnościami, stanowi dobry punkt wyjścia do realizacji praw dziecka poprzez podjęcie konkretnych działań.

Edukacja do realizacji idei praw człowieka proponuje studentowi konkretne umiejętności, dzięki którym urzeczywistnienie wartości stanowiących podstawę tejsze idei stanie się możliwe. To **UMIEJĘTNOŚĆ**:

- posługiwania się posiadaną wiedzą teoretyczną w różnych sytuacjach zadaniowych;
- analizowania aktów prawnych pod kątem problematyki praw człowieka;
- udzielania porad dotyczących ochrony praw dziecka oraz wskazywania właściwej instytucji, która zajmuje się ochroną praw dziecka;
- redagowania pism dotyczących naruszeń praw dziecka;
- wstępnej diagnozy dziecka krzywdzonego;
- projektowania działań dotyczących ochrony praw dziecka;
- aktywnego słuchania i komunikacji; umiejętność wysłuchania różnych stanowisk w celu wystąpienia w obronie własnych praw i praw innych ludzi;
- krytycznego myślenia, wyszukiwania odpowiednich informacji i faktów;
- uświadamienia sobie uprzedzeń, rozpoznawania form manipulacji oraz podejmowania decyzji na podstawie racjonalnego osądu;
- współpracy w grupie i dostrzegania trudności i zagrożeń występujących w życiu grupy;
- rozwiązywania konfliktów bez przemocy;
- podejmowania konkretnych działań na rzecz promowania i ochrony praw człowieka.

Aby w pełni wykorzystać posiadaną wiedzę i umiejętności, człowiek musi nie tylko wiedzieć co, jak i dlaczego zrobić, ale także musi chcieć zaangażować się w to działanie¹⁶. Powinien zatem posiadać konkretne właściwości podmiotowe, które pozwolą mu dostrzec problem i wykorzystać zdobytą wiedzę oraz umiejętności do jego rozwiązania.

¹⁶ *Kształcenie bliżej życia...*, s. 24.

WŁAŚCIWOŚCI PODMIOTOWE, które mogą być kształtowane poprzez odpowiedni dobór treści, to:

- poczucie odpowiedzialności za swoje czyny, zaangażowanie w rozwój osobisty oraz w rozwój grupy;
- praworządność, uczciwość;
- ciekawość, otwartość i tolerancja wobec innych ludzi;
- nastawienie empatyczne wobec innych ludzi;
- gotowość do współpracy i współdziałania z ludźmi;
- poczucie godności ludzkiej, poczucie własnej wartości i wartości każdego człowieka;
- refleksyjna osobowość;
- gotowość pracy na rzecz ideałów wolności, równości i szacunku dla innych;
- wytrwałość w dążeniu do rozwiązywania problemów oraz kreatywność w poszukiwaniu rozwiązań;
- nastawienie na zapobieganie i rozwiązywanie konfliktów międzyludzkich bez stosowania przemocy;
- nastawienie na zabieganie łamaniu praw dziecka/człowieka;
- przekonanie o możliwości stosowania wiedzy w różnych sytuacjach praktycznych.

Na tym końcowym poziomie kompetencji możemy mówić o **edukacji poprzez prawa człowieka** – znając te prawa i posiadając umiejętności w zakresie ich dochodzenia i ochrony, możemy, opierając się na własnych właściwościach podmiotowych, współtworzyć kulturę edukacyjną poprzez urzeczywistnianie tych praw w przestrzeni oddziaływań pedagogicznych. Bowiem tylko postawa pełnej realizacji idei praw dziecka jest najlepszą nauczycielką o prawach przysługujących każdemu człowiekowi. Postawa taka musi być podbudowana rzetelną wiedzą i umiejętnościami, bo, jak mawiał Konfucjusz, „słyszę i zapominam. Widzę i pamiętam. Robię i rozumiem”.

Zakończenie

Podejmując w ramach III Seminarium Dydaktyki Akademickiej rozważania o potrzebie uwzględnienia treści dotyczących praw dziecka w programie studiów pedagogicznych, chciałam zwrócić uwagę na fakt, jak istotne jest wprowadzenie problematyki praw dziecka do podstawy akademickiego kształcenia pedagogów. Niesłychanie ważne jest również przygotowanie odpowiedniego warsztatu pracy, dzięki któremu młodzi pedagodzy będą w stanie odpowiadać na zmieniającą się rzeczywistość z poszanowaniem praw każdego dziecka i nauczać o tych prawach swoich uczniów, wychowanków i osoby dorosłe. Trzeba jednak nade wszystko, poprzez właściwie ukierunkowany dobór treści w procesie akademickiego kształcenia pedagogów, ukazać istotę i wartość praw przysługujących każdemu dziecku, a poprzez kształtowanie umiejętności i właściwości podmiotowych przyszłych wychowawców – przygotować ich do zmieniania rzeczywistości pedagogicznej w przestrzeni promocji i szacunku wobec godności każdego człowieka.